

KRATKI POVIJESNI OSVRT NA FITOTERAPIJU U GINEKOLOGIJI

DUBRAVKO HABEK

Klinička bolnica Sveti Duh, Klinika za ginekologiju i porodništvo i Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

Brojni dokazi današnje znanstvene medicine ukazali su na postojanje već poznatih ljekovitih učinaka raznih biljaka, posebice fitohormonskog učinka na ginekološke funkcionalne poremećaje (npr. klimakterij, predmenstruacijski sindrom, dizmenoreja). Ljekovite biljke koje se stoljećima koriste u ginekologiji, a danas sa znanstvenim dokazima jesu: cimet, divlji pelin, majčina dušica, stolisnik, angelika, noćurak, bazilikum, konopljika, lan, cimicifuga racemosa, ružmarin, kamilica, melisa, menta, rusomača, kadulja, crvena djetelina.

Ključne riječi: Ljekovite biljke u ginekologiji, fitoterapija, povijest

Adresa za dopisivanje: Prof. prim. dr. sc. Dubravko Habek, dr. med.
Klinika za ginekologiju i porodništvo
Klinička bolnica Sveti Duh
Sveti Duh 64
10 000 Zagreb, Hrvatska
E-pošta: dhabek@unicath.hr

Liječenje biljem i biljnim pripravcima, fitoterapija, razvijala se kroz povijest čovječanstva od njenoga prapočetka u današnju herbalnu medicinu počevši od empirijske arhaične folklorne, narodne medicine, preko samostanske medicine do znanstvene medicine u svim svojim dijelovima razvoja, do farmakognozije i današnje fitofarmacije koja se nalazi u svim sastavnica medicinske struke kao samostalna ili komplementarna metoda liječenja. Ne postoje medicinska djela od prvih pisanih dokaza do danas u kojima se ne spominje fitoterapija kao metoda liječenja. Tako se posebice biljna medicina, odnosno fitoterapija u užem smislu, razvijala i u liječenju ženskih bolesti.

Kako je spomenuto, fitoterapija je poznata od arhaičnog doba i kultura kada su se razne biljke koristile u drevnim obredima dobivajući time sociokulturološki i ritualni kontekst u arhaično–animističnom obliku prvih metoda iscjeljivanja ili liječenja (etnobotanika). Nerijetko su se biljke spaljivale nad vatrom izazivajući time razne ugodne učinke, primjerice i lakše disanje pa sve do halucionogenih učinaka. Smatralo se da su neki bogovi i božice čuvari zdravlja i otjerivači zlih duhova koji izazivaju bolest (apotropaika). Također, promatralo se životnje koje su jele okusima ugodnu hranu, mirišljavu i lako probavljivu te dostupnu, npr. poput timijana i kamilice, pa je i to bio empirijski oblik uvođenja raznih biljaka u ishranu i liječenje.

Brojni su i danas fitopaleontološki dokazi uporabe bilja u razne svrhe, pa tako i liječenja, mumificiranja i ishrane. U iračkom Shanidaru nađena su grobišta (1951.-1960. godine, istraživač Ralph Solecki) stara više od 60 000 godina u kojima su pronađene posude s ljekovitim biljem, vjerojatno obrednim. Tako su nađeni još tada očuvani prah brojnih biljaka i „majke svega bilja“, biljke divljeg pelina (*Artemisia vulgaris* L.). Pronađeni su u Mezopotamiji zapisi s biljnim recepturama 3000. g. pK, a u starom Egiptu spominje se egipatska liječnica Merih Ptah 2500 g. pK. Ona je uspješno liječila biljem faraonske obitelji i druge brojne egipatske obitelji koje su tražile njezinu pomoć. Ebersov papirus (1700.-1500. g. pK) između ostalih metoda liječenja spominje mirtu, borovnicu, timijan i češnjak kao ljekovito bilje. Bog liječenja staroga Egipta bio je Thot.

Aristotel spominje više od 450 vrsta ljekovitoga bilja u svojem djelu „Prirodna povijest bilja“. U antičkoj Grčkoj 200. g. pK. grčke dame Helena i Polydamma (egipatska kraljica), nazivane i travaricama, liječile su biljem. Potonja je napisala brojne recepture, uključujući i tadašnje analgetike poput soka od hašiša i maka, nazivan i *Nepenthes*. Tek će Friedrich Wilhelm Sertürner (1793.-1841.) ekstrahirati morfin iz maka, djelo tvornu supstanciju koja se kao opijum koristila stoljećima empirijski prije otkrića.

Kineski car Shen – Nung k99. pK. napisao je značajno fitoterapijsko djelo, naziva „Pen – ts’ ao ching“ sa 239 ljekovitih droga poštivajući starokinesku medicinsku filozofiju onoga doba gdje je fitoterapija i dijetoterapija imala ključno sastavno mjesto u kineskoj tradicijskom medicini, što ima i danas. U liječenju ženskih bolesti naglašavao se cimet, posebice kod ginekoloških krvarenja koji se preporučivao u brojnim liječničkim i primaljskim udžbenicima do nedavno u raznim oblicima

Hipokrat je u svojim djelima jasno preporučivao ljekovito bilje kod raznih bolesti naglašavajući pritom posebice pravilnu ishranu i dijetoterapiju kod raznih bolesti, uključujući i ginekološke bolesti. Rimski vojni liječnik Pedanios Dioskurides (40-90. nK.) za vrijeme cara Nerona, napisao je znamenito antičko djelo ljekovitoga bilja „*Materia Medica*“ s oko 800 opisanih raznih biljaka, uključujući i primjerice, mentu kod grčeva. U antici je bilo poznato anafrodizijačno djelovanje konopljike, koja se danas posebice koristi u liječenju ginekoloških smetnji („fitotonikum“), posebice kronične zdjelice boli, klimakteričnog sindroma, predmenstracijskog sindroma i dizmenoreje. Galen opisuje brojne biljne preparate koji se proizvode u ondašnjim ljekarnama u obliku tinktura, čajeva, destilata, masti i otopina, pa se spravljanje lijekova otuda naziva *Galenika*. Octavia, prva žena Marcusa Aurelija bila je travarica koja je liječila posebice cimetom, kardamom, ružom i lavandom.

U Ayur-vedi Sušruta spominje brojne arhaične fitopreparate poput aloe, rauwolfije i đumbira davajući fitoterapiji središnje mjesto u liječenju bolesti i načinu zdravoga života. Njihovo farmakološko i dijetoterapijsko djelovanje neosporivo je i danas. Koristili su, primjerice, vučji korjen ili jedić (akonit) za liječenje neuralgije, reumatizma i gihta. Staroindijci su koristili opijum s maslacem, medom ili drugim biljem pijujući ga kod bolova. Alkoholna pića bila su zabranjena, vjerski i kulturološki.

Srednjevjekovna medicina bila je karakterizirana samostanskom medicinom, isprva naslijeđenom, empirijskom, pa potom i znanstvenom, na temelju proučavanja liječenja brojnih bolesnika u okviru otvaranja medicinskih fakulteta i njihovih preteča (npr. Salerno u Italiji). Uz samostane, koji su bili bolnice, postojali su vrtovi brojnim ljekovitim biljem i ljekarne u kojima su spravljeni brojni ljekoviti pripravci.

Staronjemačka knjiga *Lorscher Arzneibuch* (oko 750. godine) spominje cvjetnjak i vrt ljekovitoga bilja uz samostan u St. Gallenu i „*Hortulus*“, knjigu ljekovitoga bilja (*Krauterbuch*). U samostanu St. Gallen spominje se *Apotheca* kao mjesto gdje se uzgajano ljekovito bilje obrađuje i rade razni biljni pripravci, skladište i izdaju.

Karlo Veliki (748. – 814.) je potvrdio i ozakonio prve pravilnike o kontroli proizvodnje, prodaje i izdavanje ljekovitoga bilja, „*Capitulare de villis*“. Slavni arapski liječnik Avicena koristi uz ostale ljekovite biljke, lopoč, iz čijega korjena preporučuje juhu za poremećaje spanjanja.

Magistra liječništva i porodništva Trotula iz Salerna (umrla 1097.) preporučuje kupke u ulju ljubičice u visokoj trudnoći za bolji porođaj, te masaže kostiju i zglobova ružinim uljem, a mentu za loše osjećanje i slabost. Njezin način liječenja, posebice ženskog i muškog reproduktivnog zdravlja bio je tada poznat pod nazivom „*Trotus*“. Najznačajnija njemačka liječnica, fitofarmaceutkinja toga vremena, koja je ujedno bila i predstavnicom prave znanstvene samostanske medicine, bila je Sv. Hildegard iz Bingena koja je napisala brojna djela iz opće fitofarmacije, prehrane i dijetetike s posebnim osvrtom na reproduktivno zdravlje žene, poput Trotule.

Prva tiskana knjiga na njemačkom jeziku odmah iz Guttenbergova otkrića tiskanoga stroja bila je „*Garten des Gesundheit*“ 1485. godine na 435 stranica s opisom 368 biljaka, 25 životinja i 28 vrsta minerala koje se koriste u liječenju. Ovo je bio početak prave renesanse, kako u cjelovitoj znanosti, tako i u farmakognoziji i fitoterapiji. Gaspar Bauchin (1560.-1624.) napisao je kritičko djelo iz farmakognozije opisavši 4000 biljaka iz svojega vrta. Asam Lonitzer 1557. godine napisao je knjigu ljekovitoga bilja u kojemu, temeljem tadašnjih zbiljanja kolumbijske ere, opisuje, uz brojne druge južnoameričke biljke, duhan (*Tabak*) koji je 1497. godine došao u Europu. Opisuje i gujak - drvo i korijen sarsaparille (*Smilax*) za liječenje sifilisa te jezuitski prah (*Chinaridine*) iz kojega se djelatna tvar kinin koristila prvotno za liječenje malarije, a kasnije kao uterotonik, za izazivanje pobačaja, trudova i kod jakih materničnih krvarenja.

Španjolski liječnik Nicolas Monardes (1493.-1578.) ustanovio je drogerijski muzej i etablirao prastari pripravak peruvijanski balzam koji se koristi i danas u liječenju rana, a koji sadrži uz ostalo i cimetnu kiselinu, što mu daje poseban miris. Portugalski je fratar Tristram pak prvi opisao korijen brazilske biljke iz džungle *Ipecacuanhae* (*Carapichea ipecacuanha*) s brojnim ljekovitim svojstvima u liječenju jakih proljevastih stolica, a u slučajevima otrovanja u drugačijim dozama danas se koristi kao izvrstan emetik.

Zasigurno najspominjaniji renesansni liječnik i iatrokemičar Paracelzus napisao je 1527. godine djelo *Pharmaceutika* u kojemu spominje niz biljaka, načine liječenja u fitomedicini te učinke bilja na zdravlje. Poznato je da je Madame Pompadour uzimala bazilikum za afrodizijak za koji se smatra da je estrogenik i afrodizijak, a u narodnoj medicini koristio se kao galaktogog u žena sa slabijom produkcijom mlijeka.

Utemeljitelj homeopatije Hahnemann uporabljao je uz životinjske i mineralne ekstrakte bezbroj biljnih preparata u homeopatskoj filozofiji liječenja „*Simila similibus curantur*“, a poznato je da je Johann Wolfgang Goethe (1749.-1832.) imao herbarij, zanimajući se posebice za botaniku i ljekovito bilje. Poznati fratar Kneipp rekao je da je ružmarin „ženski tonik“ (*Frauentonikum*), pa ga valja koristiti u ženskom zdravlju i smetnjama prijemnustrucijskog sindroma i klimakterija. Kod suhe kože u klimakteriju i postmenopauzi preporučuje se ulje noćurka i ulje biljke trušljike (krakvine) (danas poznati naziv u dermatokozmetici „*skin – repair*“), a kod suhe rodnice preporučuju se vaginalne ulje sjemenki nara.

Brojni dokazi današnje znanstvene medicine ukazali su na postojanje već poznatih ljekovitih učinaka raznih biljaka, ali i na druge terapijske i toksikološke učinke. Tako je dokazano, primjerice, da sjemenke lana imaju učinak SERM-a (selektivnog modulatora estrogenih receptora), pa se koriste u sprječavanju i smanjenju simptoma klimakterija. Iste karakteristike ima i noćurak, pa staroindijska, američka biljka koja još uvijek nema pravog hrvatskoga naziva, *cimicifuga racemosa* i druge. Tipične „ženske biljke“, odnosno ljekovite biljke koje se stoljećima koriste u ginekologiji, a danas sa znanstvenim dokazima jesu: majčina dušica, stolisnik, bazilikum, konopljika, lan, *cimicifuga racemosa*, ružmarin, kamilica, melisa, menta, rusomača, gušćji prst.

Tablica 1.
Fitopreparati kod poremećaja menstruacijskog ciklusa koji se koriste stoljećima i danas u raznim preparatima

Dizmenoreja	Hipermenoreje, menometroragije	Hipomenoreje	Predmenstrucijski sindrom	Klimakterij
Vrkuta, božja plahtica, Gospin plašt	Rusomača	Divlji pelin	Lan	Hmelj
Gušćji prst	Konopljika	Bazilikum	Konopljika	Crvena djetelina
Kamilica		Angelika	Noćurak	Kadulja
Melisa		Đumbir	<i>Cimicifuga racemosa</i>	<i>Cimicifuga racemosa</i>
Majčina dušica		Ljupčac		
Stolisnik		Konopljika		
<i>Cimicifuga racemosa</i>		Ružmarin		
		Stolisnik		
		Smreka		

L I T E R A T U R A

1. Habek D. Povijest medicine uz povijesni razvoj primaljstva, porodništva i ginekologije. Zagreb: Medicinska naklada i Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, 2015.

2. Habek D. Prirodno liječenje u ginekologiji i porodništvu. Zagreb: Kompendij Dietpharm, 2014.

3. Diepgen P. Die Frauenheilkunde der alten Welt. Berlin Heidelberg: Springer Verlag, 1937.

4. Heinrich M, Kufer J, Leonti M. Ethnobotanik und Pharmaziegeschichte - gemeinsame Herausforderungen und Aufgaben. Zeitsch Phytother 2005; 26: 2.

5. Bühring U. Praxis Lehbruch der Heilpflanzenkunde. Stuttgart: Haug Verlag, 2014.

6. Dennehy CE. The use of herbs and dietary supplements in gynecology: an evidence-based review. J Midwifery Womens Health 2006; 51(6): 402-9.

SUMMARY

HISTORY OF PHYTOTHERAPY IN GYNECOLOGY – SHORT ANNOTATION

D. HABEK

*Sveti Duh University Hospital, Department of Gynecology and Obstetrics, and Croatian Catholic University,
Zagreb, Croatia*

Numerous pieces of evidence from today's scientific medicine have indicated that there are already known medicinal effects of various herbs, especially the phytohormonal effect on gynecologic functional disorders (e.g., climacteric, premenstrual syndrome, dysmenorrhea). Medicinal plants that have been used in gynecology for centuries down to the present, now based on scientific evidence are cinnamon, wild wormwood, thyme, yarrow, angelica, primrose, basil, vitex (chaste tree), flax, *Cimicifuga racemosa*, rosemary, chamomile, melissa, mint, sage and red clover.

Key words: phytotherapy, gynecology, history